

BORIS ILAKOVAC

*Sv. Vinka Paulskog 7
Zadar*BRONČANI OKOVI OD OSOVINA RIMSKIH VRATA IZ ULICE
KRALJSKOG DALMATINA U ZADRU

UDK 904:73.023.3 (36)

Izvorni znanstveni rad

Dva skoro ista brončana cilindra L i D imaju isti promjer od 43,5 milimetara, a visinu od 39,5 milimetara i 39,0 milimetara, si. 1. S vanjske su strane ukrašeni s po dva para utokarenih koncentričnih brazda C.

Na osnovu unutrašnje izbočine A kao i izlizane površine s donje strane obiju predmeta smatra se da pripadaju okovima s kojima su bile okovane osovine rimskih vrata. Na to ukazuju i ukucane oznake s donje strane. Na okovu L oznaka je nejasna jer je površina trošenjem izlizana, dok se na okovu D još jasno može uočiti rimska brojka XII. Oba okova pripadaju tipu rimskih vrata s koso užlijebjenim pragom.

Godine 1965. tijekom zemljanih radova za izgradnju nove dvokatnice u ulici Kraljskog Dalmatina (bivša Pupinova ulica) građevinsko poduzeće Jadran naišlo je na stare zidove i o tome obavijestilo Arheološki muzej u Zadru. Za višemjesečnog istraživanja, ali samo na području planiranu za novogradnju, zatečen je dio bogato opremljene rimske vile, što potvrđuju i nalazi četiriju mozaičnih podova, bazen (impluvium), koji je izgleda pripadao atriju, te pokretni nalazi od keramike, stakla i metala.¹ Od tih nalaza objelodanjujemo dva brončana okova od osovina (stožera) rimskih vrata, koji su, bar za naše istražno područje, do sada jedinstveni.²

Kako prikazuje si. 1, to su dva skoro potpuno jednaka, šuplja predmeta. Lijevi (na si. 1 pod oznakom L) cilindričnoga je (valjkastog) oblika. Vanjski je promjer 43,5 milimetara, a visina cilindra istog promjera je 36 milimetara.

Ispod opisanoga cilindra nalazi se koncentrično suženje, na si. 1 pod oznakom B, promjera 31,0 milimetar i svega 2,5 do 3,0 milimetra visoko. Ukupna visina predmeta je 39,5 milimetara.

1. Na naš je zahtjev projekt za novogradnju izmijenjen. Razina poda suterena nalazi se na istoj visini kao i pod rimske zgrade, a sačuvani mozaički podovi okruženi ostacima zidova pokriveni su pijeskom i sitnim tučnikom. U suterenu i visokom prizemlju sada se nalazi trgovačko poduzeće Dalma.

2. Koliko poznajem muzejske zbirke u Hrvatskoj i tek djelomice dostupnu mi stručnu literaturu, takve predmete dosad nisam zamijetio,

Suženi dio B malo je nadolje sferičan i, mada je uporabom dosta izlizan i bez tragova patine, s donje su strane ostali usječeni tragovi brojčane oznake, dvije ali ne i paralelne crte (si. 1).

Točno u sredini donjega dijela B nalazi se malo kružno udubljenje, vjerojatno ostalo od načina obradbe na tokarskom stroju.

Vanjski je plašt s vanjske strane ukrašen s po dva para utokarenih koncentričnih brazda. Gornji par C₁ nalazi se 5,5 milimetara ispod gornjega ruba, a razmak između utokarenih brazda je 2,5 milimetara. Donji par C₂ je 27 milimetara ispod gornjega ruba s nešto većim međurazmakom između utokarenih brazda od 3,5 milimetara (si. 1).

Plašt cilindra debeo je 5 milimetara, i, što je za tumačenje funkcije ovih dosad jedinstvenih predmeta odlučujuće, na unutrašnjoj strani nalazi se prema sredini klinasta izbočina (rebro) jednako visoko kao i unutrašnja dubina okova -32 milimetra (na si. 1. označeno s A). Kako prikazuje presjek 1-1 na si. 1 spomenuta je izbočina u presjeku klinastog oblika. Dio tog rebra koji je najbliži sredini širok je 2,5 milimetra, dok je dio uz plašt cilindra širok 4,5 milimetra.

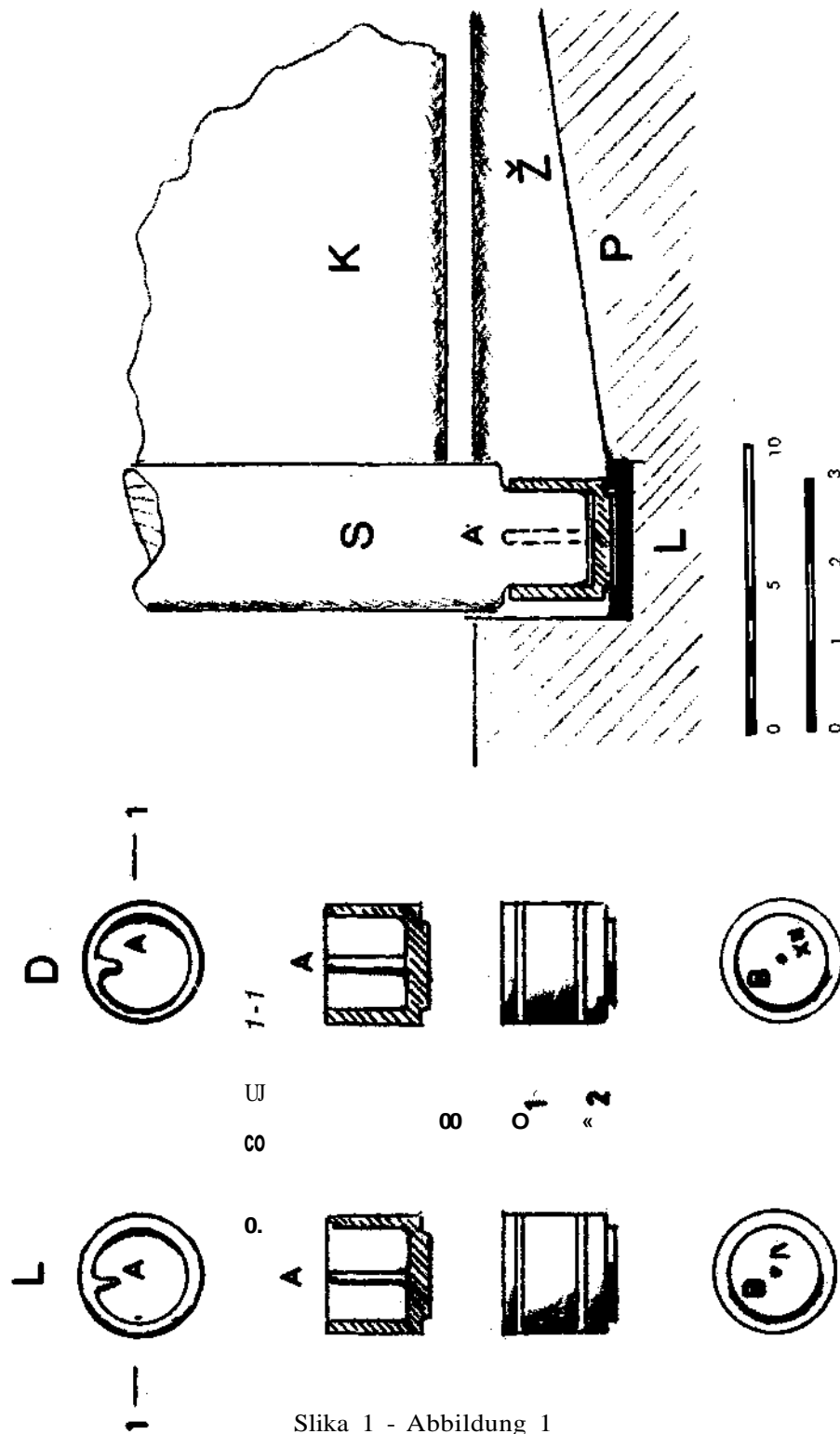
Vanjski promjer drugoga parnjaka (na si. 1 pod oznakom D) iznosi isto kao i prvome, 43,5 milimetara, a visina cilindra 35,5 milimetara. I ovdje se s donje strane nalazi koncentrično suženje s B promjerom od 31,0 milimetra, a svega 3,5 milimetra visoko (si. 1) Donja strana suženja B i ovdje je malo nadolje sferična i uporabom izlizana. Zahvaljujući dublje utučenoj brojčanoj oznaci, još se lako čita rimski broj XII. (si. 1).

Kao i kod opisanoga predmeta L vanjski je plašt cilindra također ukrašen dvama parovima utokarenih brazda. Gornji C₁ udaljen je od gornjega ruba 5 milimetara, s razmakom između brazda od oko 2,5 milimetara, a drugi C₂ udaljen je od gornjega ruba 26,5 milimetara, s razmakom između utokarenih brazda od 3,5 milimetra (si. 1). Ukupna visina predmeta D nešto je manja od prije opisanoga L i iznosi 39,0 milimetara.

Isto kao i kod okova L i ovdje se s unutarne strane nalazi izbočina (rebro) klinasta oblika u presjeku. Uži dio, usmjeren prema sredini, debeo je oko 4 milimetra, a dio uz unutarnji plašt širok je 7 milimetara (si. 1). Točno u sredini, s donje strane, nalazi se plitko udubljenje s promjerom od oko 2 milimetra, što je, kako pretpostavljamo, ostalo od obradbe na tokarskome stroju.

Oba su predmeta izlivena u bronci, a nakon lijevanja vanjske su strane obrađene na tokarskome stroju i ukrašene s po dva para koncentričnih brazdi C. Kako je rimska proizvodnja poznavala samo ručnu izradbu, neobično je da su oba predmeta jednako teška, svaki po 225 grama. Fotografija (si. 2) svjedoči da su predmeti veoma dobro ušćuvani i prekriveni plemenitom patinom.

Zašto se s toliko sigurnosti ovi predmeti nazivaju okovima za osovine rimskih vrata? To su prije svega rebraste izbočine A na unutarnjoj strani cilindra. Tek kad je stolar zgotovio drvenu vratnicu, nabijen je na donjoj strani osovine stožera vrata opisani okov (si. 1). Rebrasta istaka A imala je namjenu da spriječi da se okov pod težinom vrata ne počne okretati u drvenome stožeru. Stoga se na cilindričnome okovu ne nalazi neka bočna rupa za čavao koji bi u tom slučaju imao istu namjenu, već je kao bolje pronađeno zatečeno rješenje. Na oba su predmeta izlizane samo donje površine na suženju B, jer se na tome dijelu okovani stožer osovine vratnice okretao. Obi su okova praktički ne samo istih dimenzija i težine, već su i na isti način ukrašeni s po dva para utokarenih brazda C. Zato se pretpostavlja da su okovi pripadali istim dvokrlnim vratima.

Slika 1 - Abbildung 1

I veoma važno i iznenađujuće, na donjoj strani suženja B bile su usječene brojčane oznake. Ta se praksa, dakle, proteže još od antičkih vremena do danas! Oznake služe zato da se skinuta vratnica može bez traženja a pomoću signiranih oznaka ponovno vratiti na svoje mjesto.³ Takve oznake pretpostavljaju da su se iste morale nalaziti i na kamenome ili drvenome dovratniku.

Opisani cilindrični okovi za osovine stožera rimskih vrata morali su imati i neko čvrsto i nepomično metalno ležište u pragu, na kojeg se prenosio sav teret vratnica i na kojem su se okretale i trle okovane vratnice. Na temelju različitih oblika isklesanih ležišta za takve metalne pločice, a ponekad i zatečenih nalaza, dokazuje se kako su takve pločice izgledale.⁴ Na si. 1 prikazan je način ugrađivanja takvog okova u donji dio vrata. Zacrtnjeni dio L odnosi se na donji i nepomični metalni dio ležišta, u kojem se okretala vratnica.

Brojčana oznaka XII. na okovu D uz ostalo dokazuje i to da se u toj rimskoj vili nalazilo najmanje šest dvokrilnih vrata takvoga tipa.⁵

Zašto je parnjak L na donjoj strani više izlizan od svog parnjaka D? Pretpostavljamo da je to stoga što je pripadao istim dvokrilnim vratima i što su se vratnice s okovom L, slično kao i danas, mnogo više otvarale, pa su se onda i u ležištu više trošile.

Nakon prethodnih studija o rimskim vratima danas je lako ustvrditi da su vrata s opisanim brončanim okovima bila poznata još helenističkomu svijetu. To su poznata i u uporabi najzastupljenija vrata sa žljebastim kosinama u pragu. A povoljan smještaj pokućnice unutar urbanog areala te ukrašeni brončani okovi bar djelomice ukazuju da je vlasnik vile pripadao ondašnjoj oligarhiji kolonije *Iader*.

ILUSTRACIJE ABBILDUNGEN

SI. 1

Brončani okovi L i D. A - klinasta izbočina, B - ležište; C - koncentrične brazde; L - donje metalno ležište; P - kameni prag; S - stožer vratiju; K - krilo od vrata; ž - žljebasta kosina.

Abb. 1

Bronzebeschläge L (links) und D (rechts). A - Keilförmige Verstärkung; B - Lager; C - konzentrische Rillen; L - unteres Metallager; P - Steinschwelle; S - Türachse; K - Türflügel; ž - schiefgelegene Rille.

SI. 2

Izgled brončanih okova za vrata.

Abb. 2

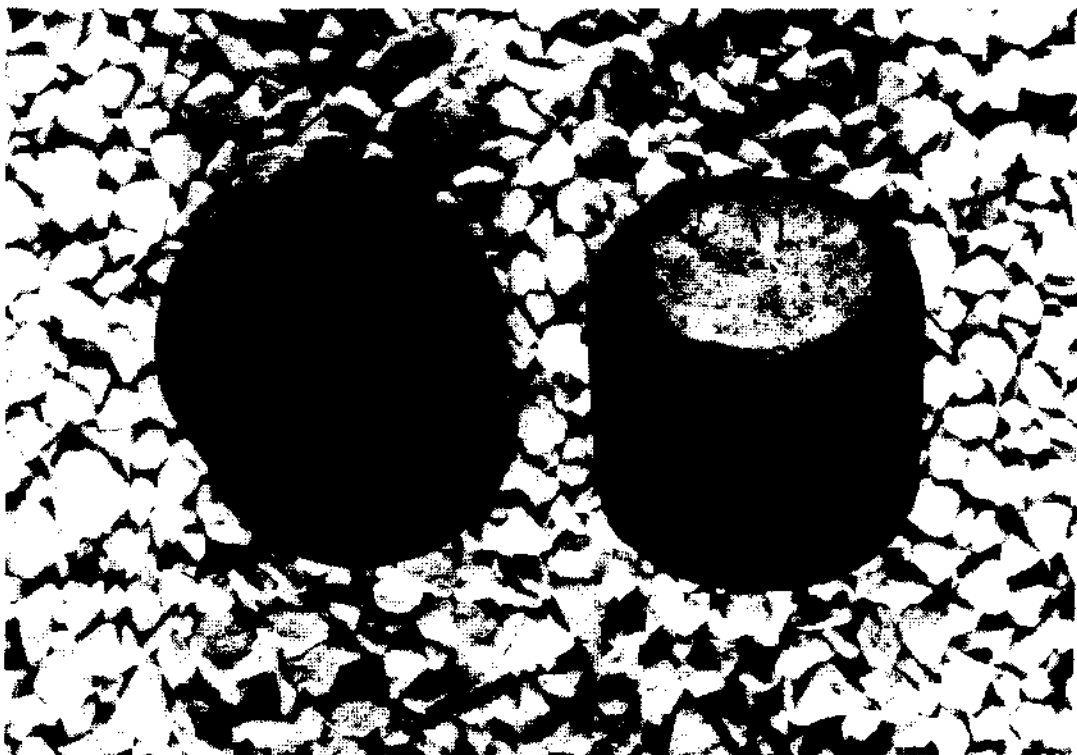
Tiir-Bronzebeschläge.

3. I današnji stolari kao i nekoć rimski označavaju vratna i prozorska krila te okvire u koje se ugrađuju, ali ne arapskim nego uvijek rimskim brojevima.

4. Jedan dio takvih rješenja vidi u B. ILAKOVAC, Rimski vrata s koso užljebljenim pragom, *Radovi Insti-*

tuta JAZU u Zadru, sv. X, Zadar 1963, str. 171-211, uz 25 priloga.

5. Rimski vili urbana nije u cijelosti istražena jer se njezin neistraženi dio još nalazi ispod susjednih i nastajanih zgrada.

Slika 2 - Abbildung 2

ZUSAMMENFASSUNG
BRONZEBESCHLÄGE EINER RÖMISCHEN TÜRACHSE AUS DER KRALJSKI
DALMATIN-GASSE IN ZADAR

Es handelt sich um zwei, fast identische Bronzezylinder L (links) und D (rechts), im gleichen Durchmesser von 43.5 mm, und Höhen von 39.5 und 39.0 mm (Abb.1). Ihre äussere Seite ist mit zwei Paaren von gedrehten konzentrischen Rillen (C) verziert.

Aufgrund der inneren Verstärkung (A), sowie der abgenutzten unteren Oberfläche dieser Gegenstände kann man sie als Achsenbeschläge einer römischen Tür betrachten. Darauf weisen auch die eingeschlagenen Zeichen auf der Unterseite hin. Dieses Zeichen ist auf dem Beschlag L wegen der starken Abnutzung unklar, während auf dem Beschlag D noch die römische Zahl XII sichtbar ist. Beide Beschläge gehörten einer römischen Tür, deren Schwelle mit einer schiefen Rinne versehen war.

Rukopis primljen 6.IX.1992.

Rukopis prihvaćen 18.XII.1992.